

Дефініція системи економічної безпеки аграрних підприємств

Морозов М. Я.¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.11.2025	Економіка	338.43:330.131.7

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19387661>

Анотація. У статті досліджено теоретичні підходи до тлумачення сутності поняття «система економічної безпеки аграрного підприємства». Опрацьовано позиціонування ролі економічної безпеки в забезпеченні ефективної діяльності аграрних підприємств. Систему економічної безпеки аграрного підприємства запропоновано позиціонувати в розрізі таких базових концептуальних підходів, як: засіб ефективного використання наявного природно-ресурсного потенціалу, що дозволяє масштабувати виробничо-господарські процеси аграрного підприємства, зміцнювати його конкурентні позиції на ринку та забезпечувати підтримку процесів розширеного відтворення; інструментарій ефективної протидії дестабілізуючому впливу ризиків і загроз на процеси функціонування аграрного підприємства, що забезпечує формування ресурсного базису для захисту його економічних інтересів в процесі ведення конкурентної боротьби на ринку; організаційно-управлінська надбудова підвищення рівня керованості процесів забезпечення економічної безпеки аграрного підприємства в розрізі її функціональних складових на засадах раціонального поєднання засобів управлінського впливу, рівня господарювання та способів організації виробничо-господарських процесів в аграрній сфері.

Система економічної безпеки аграрного підприємства визначена, як сукупність внутрішніх підсистем, елементів, складових, блоків і надбудов, цілісна взаємодія яких спрямована на зміцнення цієї безпеки на засадах ефективного використання ресурсного потенціалу, формування превентивних механізмів протидії наростаючим викликам і загрозам, а також захисту економічних інтересів підприємства в процесі господарювання. Основними ознаками системи економічної безпеки аграрних підприємств визначено такі: структурованість, збалансованість, надійність, послідовність, превентивність, раціональність, стійкість і комплексність.

Ідентифіковано структурні компоненти системи економічної безпеки аграрного підприємства, а саме: інституційно-правовий базис, природно-ресурсний потенціал, управлінсько-організаційний механізм, структурно-операційний блок та інформаційно-аналітичний апарат.

Ключові слова: аграрне підприємство, система, система економічної безпеки аграрного підприємства, ефективність, розвиток, загрози, ризики.

Definition the System of Economic Security Agricultural Enterprises

Annotation. The article examines theoretical approaches to the interpretation of the essence of the concept «system of economic security of an agrarian enterprise». The positioning

¹ Морозов М. Я., аспірант кафедри менеджменту організацій Національного університету «Львівська політехніка», ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4450-3051>

of the role of economic security in ensuring the effective operation of agricultural enterprises has been worked out. It is proposed to position the economic security system of an agrarian enterprise in terms of such basic conceptual approaches as: a means of effective use of the available natural resource potential, which allows scaling the production and economic processes of an agrarian enterprise, strengthening its competitive position on the market and providing support for the processes of extended reproduction; a toolkit of effective countermeasures against the destabilizing influence of risks and threats on the processes of functioning of an agricultural enterprise, which ensures the formation of a resource base for the protection of its economic interests in the process of competitive struggle on the market; organizational and management superstructure to increase the level of manageability of the processes of ensuring the economic security of an agrarian enterprise in terms of its functional components on the basis of a rational combination of means of managerial influence, the level of management and ways of organizing production and economic processes in the agrarian sphere.

The system of economic security of an agrarian enterprise is defined as a set of internal subsystems, elements, components, blocks and superstructures, the integral interaction of which is aimed at strengthening this security on the basis of the effective use of resource potential, forming preventive mechanisms for countering growing challenges and threats, as well as protecting the economic interests of the enterprise in the process of management. The main characteristics of the system of economic security of agricultural enterprises are defined as follows: structuredness, balance, reliability, consistency, preventiveness, rationality, stability and complexity.

The structural components of the system of economic security of an agrarian enterprise are identified, namely: institutional and legal basis, natural resource potential, management and organizational mechanism, structural and operational unit and information and analytical apparatus.

Keywords: *agricultural enterprise, system, economic security system of agricultural enterprise, efficiency, development, threats, risks.*

Вступ

Геополітичні виклики, перерозподіл балансу сфер впливу у світі та збройна агресія Російської Федерації проти України посилює доцільність реалізації комплексу заходів щодо зміцнення економічної безпеки вітчизняних підприємств на засадах дотримання системного підходу. Економічна безпека є гарантом ефективного їх розвитку, адекватного реагування на ризики й загрози, а також превентивним засобом захисту інтересів підприємств в умовах ринкової економіки. Система економічної безпеки охоплює всі стратегічно важливі сфери діяльності підприємства, збалансоване управління якими формує передумови для адекватної протидії деструктивній дії впливу чинникам дестабілізуючого середовища на процеси його функціонування, формування механізмів та інструментів захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також масштабування його господарської діяльності на засадах дотримання базових принципів сталого розвитку держави та суспільства.

Теоретичні та прикладні аспекти формування системи економічної безпеки підприємств знайшли своє відображення у дослідженнях низки учених. Так, В. Бойко відводить ключову роль аграрним підприємствам у забезпеченні економічної безпеки розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави [1]. Визначенні ролі системи економічної безпеки підприємств у становленні процесів їх ефективного використання ресурсів присвячено дослідження В. Вовк [2]. О. Ілляшенко ідентифікував основні механізми системи економічної безпеки підприємства [4]. Розробці методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємств присвячені дослідження Л. Коробчинського [5]. Визначенням тенденцій розвитку економічної безпеки

підприємств займалися О. Ляшенко та Р. Марков [6]. Теоретико-прикладні аспекти управління економічною безпекою підприємств досліджені у праці В. Прохорова [9]. Ієрархічні рівні забезпечення економічної безпеки були опрацьовані Г. Козаченко [10]. Аспекти забезпечення економічної безпеки на державному рівні досліджував Г. Пастернак-Таранущенко [8]. В. Ткачук та М. Яремова досліджували специфіку формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств [11].

Незважаючи на численні теоретико-методичні та прикладні розробки науковців щодо тлумачення сутності поняття «система економічної безпеки», авторами, все ж, недостатньо дослідженими залишаються питання визначення сутнісно-змістовних характеристик системи економічної безпеки аграрних підприємств та ідентифікації їх структурних компонент.

Мета статті – визначення дефініції поняття «система економічної безпеки аграрного підприємства» та ідентифікація структурних компонент системи цієї безпеки.

Результати

Зміцнення економічної безпеки аграрних підприємств є критично важливим завданням. Адже, останні відіграють стратегічну роль у процесах забезпечення продовольчої безпеки держави, що є визначальним для формування її національної безпеки в умовах воєнного стану. Аграрні підприємства є системоутворюючими для функціонування національної економіки держави. Ці підприємства є джерелом забезпечення населення продуктами харчування; надходження виручки від експорту аграрної продукції, що критично важливо для втримання курсу національної валюти в умовах війни та турбулентності економічних відносин; формування зайнятості населення, насамперед, на сільських територіях, які відзначаються вищим рівнем безробіття, порівняно з урбанізованими територіями, створення ресурсного базису для стабілізації економічних дисбалансів держави в контексті досягнення цілей сталого розвитку, який передбачає раціональне поєднання економічної, соціальної та екологічної сфер.

Система економічної безпеки аграрних підприємств відіграє роль координаційної надбудови всіх стратегічних сфер його функціонування через горизонтально-вертикальну підсистему взаємозв'язків, як у розрізі внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Система економічної безпеки забезпечує координаційний вплив на розвиток бізнес-процесів аграрних підприємств через її структурно-функціональні складові. Ця система позиціонується на рівень вище від традиційної системи забезпечення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу аграрних підприємств, адже, підприємства, що відзначаються високими показниками ефективності розвитку операційних бізнес-процесів не завжди характеризуються міцними конкурентними позиціями на ринку та сформованими превентивними механізмами захисту від ризиків і загроз. Як свідчить досвід, навіть ефективні аграрні підприємства можуть піддаватись ризикам банкрутства та процедурі ліквідації, адже не завжди враховують загрози, що існують поза межами їх традиційної операційної діяльності.

Специфіка функціонування системи економічної безпеки аграрних підприємств обумовлюється складним виробничо-технологічним циклом організації їх операційних бізнес-процесів, що потребує наявності змістовного розуміння галузевих особливостей виробництва аграрної продукції, техніко-технологічних аспектів господарювання, врахування погодно-кліматичних умов тощо. Все це в сукупності потребує обґрунтування комплексних підходів до дослідження системи економічної безпеки аграрних підприємств, реалізації ефективних механізмів та інструментів що формування належного рівня цієї безпеки на засадах побудови адекватного інвестиційно-інноваційного забезпечення. Система економічної безпеки агрегується зі

всіх стратегічно важливих сфер менеджменту та функціонування аграрних підприємств, що формалізує її структурно-функціональну специфіку, диференціює підходи до її реалізації, а також обумовлює довгостроковий характер цієї системи на засадах побудови адекватної тактико-оперативної підтримки її функціонування в умовах правового режиму воєнного стану.

Система (у перекладі з грецької мови – «сполучення») є одним із базових понять природничих, технічних і соціальних наук. Система є цілісною сукупністю взаємопов'язаних між собою елементів, структурно-раціональне функціонування яких спрямоване на досягнення стратегічних цілей, реалізації покладених на неї функцій та забезпечення життєздатності системи в умовах постійних змін її внутрішнього та зовнішнього середовища. Науковець Л. Мельник позиціонує систему через призму двох таких базових концептуальних підходів: (1) система, як матеріально-енергетична сукупність взаємопов'язаних складових, які об'єднані прямими та зворотними зв'язками в єдину цілісну сукупність; (2) система, як саморозвиваюча та саморегулююча визначеним чином упорядкована матеріально-технічна сукупність, яка функціонує та керується як відносно стійке єдине ціле на основі взаємодії, розподілу та перерозподілу доступних ресурсів, енергії та інформації, що забезпечує переважання ролі внутрішніх зв'язків над зовнішніми [7, с. 10]. Ефективне функціонування будь якої системи відзначається її активною взаємодією із чинниками, як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Таким чином, системі притаманні розгалужені взаємозв'язки на горизонтальному та вертикальному рівня управління. Будь яка система функціонує в межах координат вищого ієрархічного рівня управління, однак, може мати під собою низку нижчих за рівнем підсистем, узгоджене функціонування між якими досягається за рахунок збалансованих раціональних управлінських впливів, повноважень, обов'язків і відповідальності, як на горизонтальному, так і вертикальному рівнях.

Формалізація системи здійснюється через призму її сукупної взаємодії структурних складових елементів. Автономне функціонування відокремлених блоків системи, априорі, не здатне гарантувати якісне виконання покладених на неї функцій. Це наперед дає змогу визначити систему, як цілісну ієрархічну взаємоузгоджену сукупність підсистем, блоків і складових елементів, які органічно поєднані між собою взаємозв'язками та взаємозалежностями, збалансоване функціонування яких спрямоване на досягнення заздалегідь визначених цілей з урахуванням засад структурованості, ресурсної спроможності, а також та керованості [1, с. 25]. З однієї сторони, система забезпечує стабільність розвитку її цільових соціально-економічних процесів і явищ, а з іншої – гарантування ефективної безперебійної роботи самої системи вимагає необхідності створення сприятливих безпекових умов для виконання, покладених на неї функцій, що передбачає наявність адекватного ресурсного базису, техніко-технологічної підтримки, управлінсько-кадрового забезпечення тощо.

Категорія «система» означає цілісну сукупність взаємозв'язаних частин. В цілому, будь-яку сукупність взаємодіючих предметів можна ідентифікувати як системне утворення, тобто систему. Система активно впливає на свої структурні компоненти, змінюючи та перетворюючи їх відповідно до своєї внутрішньої суті (природи). За підсумками такого впливу первинні (вихідні) елементи піддаються істотним змінам. Деякі з них втрачають окремі властивості, якими вони володіли до входження в систему та набувають якісно нових властивостей, а інші – посилюють свої властивості в умовах внутрішнього середовища системи і, в кінцевому підсумку, суттєво впливають на зовнішні функції системи в цілому. Своєю чергою, кількісних і якісних змін зазнають ті властивості структурних компонентів системи, яких вона не втрачає в процесі інноваційної модернізації. Важливою особливістю системи є її склад, тобто певний набір компонентів, частин, елементів. Від складу, внутрішньої суті частини залежить природа цілого, тобто власне системи. Таким чином, під системою розуміють відмежовану від

зовнішнього середовища сукупність взаємозв'язаних частин (компонентів), що володіє якісно складнішими властивостями, порівняно з сумою властивостей її частин й характеризується певним складом (набором) елементів, а також специфічним способом їх системної взаємодії [3, с. 9-10]. Будь яка цілісна система характеризується здатністю до саморозвитку та саморегуляції, що визначають структурні параметри її незалежності та спроможності реалізувати, покладені на неї функції в умовах турбулентності середовища розвитку системи.

Очевидно, що системі економічної безпеки аграрних підприємств притаманні традиційні ознаки класичної системи, що формалізують її, які цілісну сукупність структурних складових елементів, синергетичне функціонування яких спрямоване на забезпечення безпечних умов розвитку аграрних підприємств. Система економічної безпеки підприємства – це організаційний комплекс, який складається із сукупності організаційних, управлінських, технічних, правових та інших заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки підприємства, захист законних інтересів його керівництва та інвесторів, сприяння забезпеченню стійкого розвитку підприємства» [12]. Г. Козаченко позиціонує систему економічної безпеки підприємства, як упорядковану сукупність теоретичних підходів і практичних дій, що забезпечують максимальний захист від усіх видів загроз і ризиків діяльності підприємства, у центрі якої лежать потреби і життєво важливі інтереси підприємства, що гарантують високу ефективність використання його наявного ресурсного потенціалу та міцні конкурентні позиції на цільових сегментах споживчого ринку [10]. На думку В. Вовк, система економічної безпеки підприємства – це структурований комплекс стратегічних, тактичних та оперативних заходів, що спрямовані на забезпечення захищеності підприємства від його зовнішніх та внутрішніх загроз, а також формування унікальних здатностей протистояти їм у довгостроковій перспективі [2]. О. Захаров визначає систему економічної безпеки підприємства через призму цілісної сукупності внутрішніх і зовнішніх суб'єктів забезпечення його економічної безпеки, що мають спільні цілі, наділені відповідними функціями і правовими повноваженнями, необхідну матеріально-технічну базу, підготовлений персонал, механізми управління і взаємодії, володіють технологіями, формами і методами визначення, зниження рівня та протидії небезпекам і загрозам у ході розвитку основних бізнес-процесів підприємства [Захаров].

Система економічної безпеки підприємства є сукупністю взаємопов'язаних елементів, що складають єдине ціле. Вона містить такі складові елементи: суб'єкти безпеки, об'єкти безпеки, механізм забезпечення економічної безпеки [9, с. 24-25]. Підсистемні взаємозв'язки між структурними складовими системи економічної безпеки підприємства ініціюють до виникнення відносин між суб'єктами забезпечення економічної безпеки, як у розрізі внутрішнього, так і зовнішнього середовища підприємства. Л. Коробчинський визначає систему економічної безпеки підприємства, як сукупність взаємопов'язаних елементів (спеціальних структур, засобів, методів і заходів), що здатні забезпечити безпеку ведення бізнесу від внутрішніх і зовнішніх загроз. З урахуванням цього, система економічної безпеки характеризується комплексом управлінських, страхових, правових, економічних, охоронних, режимних, судово-правових та інших заходів із захисту підприємницької діяльності від незаконних посягань, мінімізації дестабілізуючого впливу загроз, уникнення матеріальних та інших видів втрат підприємства [5]. Базова концепція забезпечення керованості системи економічної безпеки підприємства передбачає те, що ця система позиціонується, як сукупність організаційних відносин між суб'єктами захисту, що визначаються загальні параметри та логіку їх поведінки при здійсненні системних цільових дій організаційно-правового та економічного характеру для захисту об'єктів економічної безпеки підприємства з використанням диференційованого інструментарію у відповідності до загальноприйнятої політики економічної безпеки підприємства. Система економічної

безпеки має функціональний характер і спрямована на реалізацію стратегічних цілей виробничо-господарської діяльності підприємства. Цілісна взаємодія суб'єктів і об'єктів системи економічної безпеки підприємства, а також забезпечення її ресурсно-функціональної спроможності виконання, покладених на неї завдань здійснюється на основі реалізації відповідних підсистемних механізмів, інструментів і надбудов, що відзначаються динамічною взаємодією на основі побудови раціональних інформаційно-комунікаційних взаємозв'язків. Ця взаємодія визначає параметри реалізації управлінських впливів на процеси забезпечення економічної безпеки підприємства в розрізі всіх її структурно-функціональних складових [4, с. 32]. Таким чином, систему економічної безпеки підприємства доцільно позиціонувати через призму сукупності внутрішніх підсистем, елементів, складових, блоків і надбудов, цілісна взаємодія яких спрямована на зміцнення цієї безпеки на засадах ефективного використання ресурсного потенціалу, формування превентивних механізмів протидії наростаючим викликам і загрозам, а також захисту економічних інтересів підприємства в процесі господарювання.

Система економічної безпеки аграрних підприємств відзначається низкою ознак, що формалізують її ресурсно-функціональну спроможність за здатність протистояти наявним ризикам і загрозам:

- структурованість (чітка упорядкованість управлінських впливів, повноважень, обов'язків і відповідальності між складовими елементами системи економічної безпеки аграрного підприємства, що забезпечує ефективність її функціонування та мінімізує ризики прояву конфліктів між суб'єктами безпеки у процесі забезпечення її належного рівня);
- збалансованість (раціональне поєднання диференційованих механізмів та інструментів гарантування економічної безпеки аграрного підприємства з урахуванням наявного природно-ресурсного потенціалу, кадрового забезпечення та параметрів умов розвитку економічного середовища підприємства);
- надійність (здатність системи економічної безпеки аграрного підприємства здійснювати безперебійне виконання, покладених на неї функцій в умовах макроекономічної невизначеності господарювання та турбулентності розвитку суспільно-економічних відносин);
- послідовність (прогнозований характер розвитку системи економічної безпеки аграрного підприємства, що дозволяє раціонально моделювати параметри забезпечення її на довгострокову перспективу в умовах посилення конкурентної боротьби на сировинних і споживчих ринках);
- превентивність (стратегічна спрямованість системи економічної безпеки аграрного підприємства на мінімізацію дестабілізуючого впливу ризиків і загроз процесам його функціонування в контексті захисту економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх посягань);
- раціональність (передбачає ефективне використання наявного природно-ресурсного потенціалу аграрного підприємства в процесі забезпечення належного рівня його економічної безпеки на засадах збалансованого природокористування ресурсів екосистем сільських територій);
- стійкість (міцність структурних компонентів системи економічної безпеки аграрного підприємства, що гарантує захист її критично важливих складових, елементів і блоків у процесі деструктивної дії чинників внутрішнього та зовнішнього середовища);
- комплексність (система економічної безпеки аграрного підприємства агрегує в себе всі стратегічно важливі сфери його господарської діяльності, що забезпечує поступальне зростання параметрів ефективності його функціонування на ринку).

На рис. 1 представлено структурні компоненти системи економічної безпеки аграрного підприємства.

Рис. 1. Структурні компоненти системи економічної безпеки аграрного підприємства*.

*Джерело: власна розробка.

Ресурсно-функціональна спроможність системи економічної безпеки аграрного підприємства досягається на основі автономної роботи її окремих блоків, що здатні досягати поставлених цілей незалежно від дестабілізуючого впливу ризиків і загроз на функціонування цільової системи загалом. Стратегічно, систему економічної безпеки аграрного підприємства позиціонують в розрізі таких базових концептуальних підходів:

(1) засіб ефективного використання наявного природно-ресурсного потенціалу, що дозволяє масштабувати виробничо-господарські процеси аграрного підприємства,

зміцнювати його конкурентні позиції на ринку та забезпечувати підтримку процесів розширеного відтворення;

(2) інструментарій ефективної протидії дестабілізуючому впливу ризиків і загроз на процеси функціонування аграрного підприємства, що забезпечує формування ресурсного базису для захисту його економічних інтересів в процесі ведення конкурентної боротьби на ринку;

(3) організаційно-управлінська надбудова підвищення рівня керованості процесів забезпечення економічної безпеки аграрного підприємства в розрізі її функціональних складових на засадах раціонального поєднання засобів управлінського впливу, рівня господарювання та способів організації виробничо-господарських процесів в аграрній сфері.

Система економічної безпеки аграрних підприємств охоплює організаційно-управлінські структури впливу на безпеку, чинники внутрішнього та зовнішнього середовища, набір функціональних складових економічної безпеки, множини індикаторів оцінювання рівня економічної безпеки, механізми моніторингу та контролю за процесами забезпечення економічної безпеки, превентивні інструменти протидії деструктивному впливу чинникам дестабілізуючого середовища (виклики, загрози, ризики та небезпеки), інституційно-правовий базис регулювання процесів забезпечення економічної безпеки аграрного підприємства, комплекс управлінських заходів щодо покращення керованості безпекових процесів, підсистему стратегування розвитку та функціонування системи економічної безпеки аграрного підприємства, методичку аналізування процесів забезпечення економічної безпеки в розрізі її основних структурно-функціональних складових.

Таким чином, система економічної безпеки аграрного підприємства є складною сукупністю складових структурних компонентів, що агрегується з інституційно-правової основи регулювання відносин в агропромисловому секторі економіки (формальне та неформальне інституційне середовища), ресурсно-функціонального базису, управлінсько-організаційного механізму, структурно-операційного блоку та інформаційно-аналітичного апарату.

Висновки

Система економічної безпеки аграрного підприємства є складним динамічним утворенням, що перебуває в процесі постійного розвитку та самовдосконалення у відповідності до зміни параметрів умов середовища її функціонування. Система економічної безпеки аграрного підприємства є інституційно-управлінським базисом гарантування керованості процесів забезпечення цієї безпеки, підвищення ефективності використання наявного природно-ресурсного потенціалу, реалізації превентивних заходів щодо протидії дестабілізуючому впливу ризиків і загроз на виробничо-господарську діяльність підприємства, зростання рівня конкурентоспроможності останнього на аграрному ринку.

Посилення дестабілізуючого впливу ризиків і загроз на процеси розвитку підприємств обумовлюють доцільність зміцнення їх економічної безпеки на засадах системного підходу, що особливо актуалізується в умовах війни. Це є критично важливим для аграрних підприємств, адже їх виробничо-господарська діяльність є основою для забезпечення продовольчої безпеки держави. Систему економічної безпеки аграрних підприємств позиціонують через призму таких підходів: (1) засіб ефективного використання наявного природно-ресурсного потенціалу, що дозволяє масштабувати виробничо-господарські процеси аграрного підприємства та зміцнювати його конкурентні позиції на ринку; (2) інструментарій ефективної протидії дестабілізуючому впливу ризиків і загроз на процеси функціонування аграрного підприємства; (3) організаційно-управлінська надбудова підвищення рівня керованості процесів

забезпечення економічної безпеки аграрного підприємства в розрізі її функціональних складових.

Список використаних джерел

1. Бойко В. В. Пріоритети та інструменти розвитку сільських територій в системі забезпечення економічної безпеки України : монографія. Львів : Видавництво ННБК «АТБ», 2017. 426 с.
2. Вовк В. В. Формування системи економічної безпеки підприємства. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom2/10_Vovk.htm
3. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем. Підручник 2010. 129 с.
4. Ілляшенко О. В. Механізми системи економічної безпеки підприємства. *Black sea. Scientific Journal of Academic research. Multidisciplinary Journal*. 2015 Vol. 23. Issue 05. С. 31-36.
5. Коробчинський Л. О. Методика формування системи економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. №4 (94). С. 41-45.
6. Ляшенко О. М., Марков Р. В. Економічна безпека підприємств: тенденції та підходи до оцінювання. Стратегічні пріоритети. 2016. № 3 (40). С. 213-219.
7. Мельник Л. Г. Економіка розвитку : монографія. – Суми : ІТД «Університетська книга», 2006. 662 с.
8. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статистику процесу забезпечення / за ред. Б. Кравченка. Київ : Кондор, 2002. 302 с.
9. Прохорова В. В., Прохорова Ю. В., Кучеренко О. О. Управління економічною безпекою підприємств: монографія. Харків: УкрДАЗТ, 2010. 282 с.
10. Система економічної безпеки : держава, регіон, підприємство: монографія. за заг. ред. Г.В. Козаченко. Луганськ : Елтон-2, 2010. 282 с.
11. Ткачук В. І., Яремова М. І. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств. *Електронне наукове фазове видання «Ефективна економіка»*. № 6. 2019. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.6.12
12. Управління фінансово-економічною безпекою: навч. посіб. Кириченко О.А., Лаптев С.М., Пригунов П.Я., Захаров О.І. та ін. К.: Дорадо-Друк, 2010. 480 с.